

Araştırma Makalesi / Research Article

AYDINLANMACI MUTLAKİYETİN ÖZEL BİR TÜRÜ OLARAK JOSEPHİNİZM VE JOSEPH FREIHERR VON SONNENFELS'İN JOSEPHİNİZM'E KATKISI

M. Tacettin KUTAY¹

Öz

Bu çalışma, günümüz Avrupa toplumunu, siyasal sisteminden sosyal kurumlarına varıncaya dek derinden etkilemiş olan Aydınlanmacı Mutlakiyet ve Aydınlanmacı Mutlakiyet'in Avusturya'da uygulamaya konmuş otantik türü olan Josephinizm hakkındadır. Josephinizm, Kutsal Roma Germen İmparator'u II. Joseph'in hayata geçirdiği reformları ifade eden bir terimdir ve gerek Katolisizm'e gerekse Devlet-Kilise ilişkilerine atfettiği özel anlam ile çağdaş Aydınlanmacı Mutlakiyet tatbikatlarından ayrılmaktadır. Joseph Freiherr von Sonnenfels, Josephinizm'in önde gelen fikir babalarından biri olarak, modern devletin yeniden yapılanmasında, bürokrasinin oluşumunda, Devlet-Kilise ilişkilerinin yeniden tanziminde ve sosyal ilişkilerin aydınlanmacı esaslara göre düzenlenmesinde önemli rol oynamıştır. Sahip olduğu bu ehemmiyete rağmen, ne Josephinizm ne de Sonnenfels hakkında Türkçe yayınlanmış müshahas bir eser bulunmamaktadır. Çalışmamızın amacı, Josephinizm kavramının ayırıştırıcı özellikleri ile Sonnenfels'in Josephinizm döneminde oynadığı role atıfta bulunmaktır. Makalede ayrıca II. Joseph'i bu Josephinist reformlara sevk eden unsurlar arasında, İmparator'un bireysel dindarlığı, Katolik Kilisesi-Avusturya ilişkilerinin tarihsel ve kültürel bütünlüğü, çok kültürlü bir imparatorluk olan Habsburg Monarşisi'nin merkezileşmeye olan ihtiyacı vurgulanmıştır

Anahtar Kelimeler: Avusturya, Aydınlanmacı mutlakiyetçilik, Josephinizm, Sonnenfels, Din devlet ilişkileri

JOSEPHINISM AS A SPECIAL TYPE OF ENLIGHTENED ABSOLUTISM AND JOSEPH FREIHERR VON SONNENFELS' CONTRIBUTION TO JOSEPHINISM

Abstract

This study is about Enlightened Absolutism, which has profoundly influenced contemporary European society, from its political system to its social institutions, and Josephinism, the authentic version of Enlightened Absolutism implemented in Austria. Josephinism is a term that refers to the reforms implemented by the Holy Roman German Emperor Joseph II and is distinguished from the Enlightened Absolutism of his contemporaries by the special meaning it attributed to both Catholicism and State-Church relations. Joseph Freiherr von Sonnenfels, as one of the leading ideologues of Josephinism, played an important role in the restructuring of the modern state, the formation of the bureaucracy, the reorganisation of state-Church relations and the regulation of social relations according to Enlightenment principles. Despite its importance, there is no specific work published in Turkish on either Josephinism or Sonnenfels. The aim of our study is to refer to the distinctive features of the concept of Josephinism, to refer to the role played by Sonnenfels during the period of Josephinism and to identify the individual characteristics that led him to this goal.

Keywords: Austria, Enlightened absolutism, Josephinism, Sonnenfels, Relationships between religion and state.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Türk-Alman Üniversitesi, kutay@tau.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2745-5051.

Başvuru Tarihi (Received): 16.03.2024 **Kabul Tarihi** (Accepted): 25.04.2024

Giriş

18. Yüzyıl siyasal tarihinin en önemli konularının başında hiç şüphesiz Aydınlanmacı Mutlakiyetçilik gelmektedir. Etkileri Prusya'dan Rusya'ya, İsveç'ten İtalya'ya kadar uzanan bu dünya görüşü, 30 Yıl Savaşları sonrası oluşan Konfesyonelist Avrupa'nın içine girdiği krizden çıkış yolu olarak görülmüş, çağdaşları tarafından "olabilecek en üstün sistem" olarak kabul edilmiştir. Aydınlanmacı Mutlakiyetçiliğin, günümüz Avrupasının sosyal, siyasal kültürel yapısının oluşumundaki yoğun etkisi, kısa süreli bir dönemin görüşü olarak tarihe geçmesine rağmen, bıraktığı kalıcı bir mirası gözler önüne sermektedir. Modern hayatın ayrılmaz parçaları olan okul, hastane, bakımevleri, mahkeme, kültür-sanat merkezleri gibi kurumların temeli bu dönemde atılmış; devletler kurdukları seküler kurumlar aracılığıyla Kilise'nin elindeki yetkileri bu kurumlara devretmişlerdir. Aydınlanmacı Mutlakiyetçiliğin en özgün tatbikatı olan Josephinizm, Avusturya tarihini ve toplumunu şekillendirmiştir. Josephinizm'i Aydınlanmacı Mutlakiyetçiliğin diğer formlarından farklı kılan en önemli özelliği, Habsburg Monarşisinin Kilise ile kurduğu özel ilişkidir. Söz konusu sistem, gelişimini yalnızca saray çevresinde gerçekleştirmemiş; aksine dönem elitleri, kültür-sanat ve düşünce adamları Josephinizm'in inşasında ve hayata geçirilmesinde önemli rol oynamıştır. Josef Freiherr von Sonnenfels, Josephinizm'in gelişiminde en önemli rol oynayan figürlerden biri olarak temayüz etmiştir.

Sonnenfels, 25 Nisan 1817'de vefat ettiğinde, ardında siyaset, hukuk, edebiyat, tiyatro, felsefe alanlarında telif ettiği yüzlerce irili ufaklı eser, ders notu, konuşma metni bırakmıştır. Sarayda, Viyana Aristokrasisinde, üniversitede ve tiyatrodaki sahip olduğu ayrıcalıklı konum sebebiyle Sonnenfels'in salon konuşmaları ve üniversite dersleri dahi kayda alınarak günümüze intikal ettirilmiştir. Mezû eserler günümüzde Avusturya Milli Kütüphanesi (Österreichische National Bibliothek ÖNB) tarafından dijital ortama aktarılmış, orijinal versiyonları, ikincil kaynaklara ihtiyaç bırakmaksızın, Sonnenfels ve Josephinizm hakkında çalışma yapmak isteyenlerin rahatça ulaşabileceği şekilde hizmete sunulmuştur. Sonnenfels, içinde bulunduğu tartışmalar ve ortaya koyduğu eserlerle, Josephinizm'in ruhunu yorumlamak isteyenler için çağdaşlarının hepsinden daha velut bir isimdir. Öte yandan, Sonnenfels'i ilgi çekici kılan bir diğer husus da sahip olduğu şahsi hususiyetlerdir: Asiller eliyle vaftiz edilmiş bir Yahudi, bir Mason, devrin en önde gelen illuminatı, elitizmin vitrin figürü ve sonradan asiller sınıfına dâhil edilmiş sonradan olma bir Avusturya asilidir. Büyük Friedrich'in, Çariçe Katarina'nın ve İmparator II. Joseph'in reformlarına tanıklık etmiş, Fransız İhtilali'ni uzaktan da olsa dehşetle yaşamış, Napolyon Bonapart'ın ve Bonapartizm'in etkilerini gözlemlemiş; bütün bu hadiselerle reaksiyon geliştirmiştir. İlaveten, II. Joseph'in reformlarını gözlemlemekle kalmamış, söz konusu reformlara bizzat şekil vermiş ve oluşturulan yeni yapının mimarları arasında yer almıştır. Bu sebeple, çalışmamızda, Aydınlanmacı Mutlakiyet ve Josephinizm kavramlarına ilaveten Sonnenfels'in kısa biyografisine ve Josephinizm'e katkısına yer verilmektedir.

1. Aydınlanmacı Mutlakiyet ve Josephinizm

Aydınlanmacı Mutlakiyetçilik, 18. yüzyılda gelişen Aydınlanmacılık ile Mutlakiyetçiliğin birleşimi olarak tanımlanabilecek; idari, felsefi (Schneiders, 1985) ve sosyal bir akımdır. Bu döneme kadar geleneksel olarak tanrısal yetkiyle donatılmış olan ve asiller ile halk arasındaki ilişkiyi düzenleyen Kral, artık "Devletin İlk Hizmetkârı" olarak tanımlanmaktadır (Reinalter, 2005, s. 77). Bu tanım, Aydınlanmacı Mutlakiyet'in karakterini ortaya koymasına bakımından belirleyicidir ve Prusya İmparatoru Büyük Friedrich'in kendisini Fransa Kralı XIV. Louis ile mukayesesine neticesinde ortaya çıkmıştır.

Frederich, XIV. Louis'nin "L'État c'est moi" (Devlet Benim) sözüne, "Ich bin der erste Diener des Staates" (Ben devletin ilk hizmetkârıyım) sözüyle karşılık vermiş, kendisini aynı zamana Antimachiavel olarak tarif etmiştir. Henüz 24 yaşında genç bir prensken, Fransız filozof Voltaire ile mektuplaşmalarında bu tanımı kullanan Friedrich (Theodor, 1864, s. 46), Thomas Hobbes'un

devlete yaklaşımını ön plana çıkarmıştır. Hobbes'a göre hükümdar, devletin kaderine "Tanrı'nın lütfu" ile değil; prensleri ve tebaayı, bütünün refahına katkıda bulunmaya zorlayan ve geri alınamaz bir toplumsal sözleşme uyarınca karar vermelidir. (Reinalter, 2005, s. 243). Freiderich'in, gelecekte "Büyük" olarak anılmasını neticelendiren bir büyük reform bu kabul sonunda ortaya çıkmıştır. Artık Prusya devleti, halkın refahını birinci ve en önemli ülkü olarak görmektedir; dolayısıyla gerek idari gerekse iktisadi reformlar devlet aygıtını bu hedefe yöneltecek şekilde hayata geçirilmelidir. Büyük Friedrich uzmanı, tarihçi Jürgen Ziechmann, söz konusu reformların ferdi hayatta da büyük ve müspet yenilikleri beraberinde getirdiği vurgusunu yapar. Ziechmann, Berlin Aydınlanması gibi devlet tarafından tehdit olarak algılanması muhtemel akımlar'ın en ufak bir şekilde engellenmediğini ve vatandaşların, yasalarca engellenemeyecek doğal hakları olduğu fikrini ortaya koyan "Tabii Hukuk" (Naturrecht) kavramının yaygınlaştığını vurgular. Hatta dönemin doğal hukuk tartışmalarına karşı büyük ilgi duyan filozof karakterli Friedrich, anayasa hukuku üzerine yazdığı son eseri olan "Lettres sur l'amour de la patrie..." (1779) adlı eserinde "doğal hukuk" fikrini açıkça benimsediğini ortaya koymuştur (Reinalter, 2005, s. 243). Büyük Friedrich'in sağladığı bu özgürlük ortamında Aydınlanma'nın tabiatına yönelik tartışmalar yoğunlaşmış, 1783 yılında aylık Berlinische Monatsschrift dergisinde yayınlanan makaleler yoluyla, teolog Johann Friedrich Zöllner ile Immanuel Kant arasında Aydınlanma fikri üzerine tartışmalar yürütülmüştür. Kant, "Was ist Aufklärung?" (Aydınlanma Nedir?) isimli makalesinde Aydınlanmayı şu şekilde tarif etmiştir:

"Aydınlanma, insanın kendi yarattığı olgunlaşmamışlıktan çıkışıdır. Olgunlaşmamışlık, kişinin aklını bir başkasının rehberliği olmadan kullanamamasıdır. Bu olgunlaşmamışlığın nedeni anlayış eksikliği değil, bir başkasının rehberliği olmadan onu kullanma kararlılığı ve cesareti eksikliği ise, bu olgunlaşmamışlık kendi kendine oluşur." (Kant, 1999, s. 3)

Bir yanda Aydınlanma diğer yanda Tabii Hukuk üzerine sürüp giden tartışmalar, vatandaşların, Kilise yahut devlet tarafından ortaya konulan yasalar tarafından ihlal edilemez hakları olduğu, aklın önderliğinin Kilise'nin önderliğine yeğ tutulduğu yeni bir zihnin kadim zihinle yer değiştirdiği bir reform ortamını doğurmuştur. Yeni hükümdar tarifi, ilahi kral geleneğinin tam tersi karakterde olmakla birlikte; devlet yönetiminde Mutlakıyet sistemi bu dönemde henüz sorgulanmaya başlamamıştır. İşte Aydınlanmacı Mutlakıyet, böyle bir ortamda ortaya çıkmış, dönemin ruhunu yansıtan bir rejimdir.

Aydınlanmacı mutlakıyetçilik, literatüre genel olarak 18. yüzyılda Fransız egemenliği dışında ortaya çıkan bir mutlakıyetçilik biçimi olarak geçmiş, Fransız Mutlakıyetçiliğinin "ilahi kral" karakteri ile Fransız Aydınlanmacılığının uzlaşmaz yapısı, Fransız tipi bir Aydınlanmacı Mutlakıyetçilik fikrinin ortaya çıkışına mâni olmuştur. Buna karşın, Aydınlanmacı Mutlakıyet fikri, Avusturya'dan İspanya'ya, İsveç'ten İtalya'ya kadar neredeyse bütün Avrupa'da etkili bir fikir olmuştur (Reinalter, 2005, s. 15-102). Bununla birlikte Aydınlanmacı Mutlakıyet, özellikle Alman topraklarında, özellikle de büyük imparatorluklar olan Prusya ve Avusturya Habsburg Monarşisinde ve Rus Çarlığı'nda büyük iştiyakla benimsendi. Mezkûr ülkelerin yöneticileri bir yandan mutlakıyetçi idareyi güçlendirirken diğer yandan Aydınlanmacı reformları kendi karakterlerine uygun şekilde hayata geçirdi. Prusya'da Büyük Friedrich, Avusturya'da İmparatoriçe Maria Theresa ve oğlu İmparator II. Joseph, Rusya'da Çariçe Büyük Katerina, 18. yüzyılın ikinci yarısında Aydınlanmış Mutlakıyetçiliğin en önemli temsilcileri olarak temayüz etmiştir. Mezkûr isimler, birbirlerinden etkilendikleri şüphesiz şekilde, vatandaşlarını kendi takdirleri uyarınca değil, halkın ve ülkenin iyiliğini amaçlayarak aklın ilkelerine göre yönettiklerini ifade etmiştir. Reformlar yoluyla, sosyal krizlerin üstesinden gelmek; buna mukabil aklın, bilimin üstünlüğünü sağlayarak, kültür ve eğitimi halka indirgeyerek imtiyaz olmaktan çıkarmak, üretimi ve ticareti teşvik ederek refahı yaygınlaştırmak ve halkın mutlak güvenliğini sağlamak Aydınlanmacı Mutlakıyetçilerin temel ilkeleri olmuştur (Reinalter, 2005, s. 77-79). Her

ne kadar söz konusu isimler, Aydınlanma fikirlerinden etkilenecek devleti, tebaasının refahı esas alınarak, yeniden örgütlenir kılmaya gayret etmişlerse de, mutlakiyetçi yaklaşım, söz konusu yeniden örgütlenme hareketleri esnasına sorgulanmamıştır. Aksine monarklar, kendilerini kamu yararının koruyucusu olarak tanımlamışlardır.

Avusturyalı tarihçi ve Josephinizm hakkında yazılmış en muteber eserlerden olan "Josephinismus. Zur geistigen Entwicklung Österreichs im achzehnten und neunzehnten Jahrhundert" kitabının yazarı Fritz Valjavec, eserinde Aydınlanmacılığın ve Aydınlanmacı Mutlakiyetin Avrupa'daki etkisi hakkında şu tespitlerde bulunmaktadır:

"Aydınlanma ve ona dayanan akımlar sadece mezhepsel kültürel sınırları ortadan kaldırmakla kalmamış, aynı zamanda Kıta'nın bireysel kültürel manzaralarını da birbirine yaklaştırmıştır. Bununla birlikte, o dönemin entelektüel gelişimi de ulusal ve bölgesel değişikliklere uğramıştır. Aydınlanmanın yükselişiyle birlikte Avrupa'da giderek daha belirgin hale gelen tüm entelektüel ortaklıklara rağmen, bunlar ülkeden ülkeye ve halktan halka kendi özel karakterlerini kazanmıştır. Avrupa'nın büyük bölümünde 18. yüzyılın sonlarından itibaren ulusal bilincin uyanması bu farklılaşmaya özel bir tat katmış ve bir yanda beyaz halkların giderek düzleşen kültürü ile diğer yanda değişen siyasi ve entelektüel istekleriyle ulusal hareketler arasında bugün de esasen kesintisiz devam eden gerilimler yaratmıştır." (Valjavec, 1945, s. 1)

"Aydınlanmacı Mutlakiyetçilik" terimi bilimsel terminolojiye Wilhelm Georg Friedrich Roscher tarafından kazandırılmıştır. Roscher 1847'de üç yönetim biçimine ilişkin doğal teorinin ana hatlarını çizerken, ilk olarak II. Philip (1527-1598) dönemindeki erken dönem "İnanç Mutlakiyetçiliği"ni, akabinde XIV. Louise'nin "Saray Mutlakiyetçiliği"ni ve son olarak Büyük Friedrich'in "Aydınlanmış Mutlakiyetçiliği"ni mukayese etmiştir. Roscher'in "aydınlanmış mutlakiyetçiliği", Almanca tarihçiler arasında, Diderot (1773 civarı) ya da Le Mercier de la Rivière'in (1766 civarı) çağdaş "despotisme juste et éclairé" ya da "despotisme légal" terimine dayanan daha eski "despotisme juste et éclairé" ya da "despotisme légal" terimine üstün gelmiştir. Le Mercier de la Rivière (yaklaşık 1766), 'aydınlanmış despotizm' terimi yerleşmiştir. Buna karşın "despotizm" tanımının negatif çağrışımı, Aydınlanmacı Despotizm teriminin yaygınlaşmasına mani olmuş, Aydınlanmacı Mutlakiyetçiliği, olumlayanlar tarafından "mutlakiyetçilik" kavramı özellikle vurgulanmış, Roscher'in katkısıyla kavram yaygınlaşmıştır. (Borgstedt, 2004, s. 21)

Josephinizm terimi ise -ideolojik çağrışımlarından soyutlandığında- Aydınlanmacı Mutlakiyet'in, II. Joseph ile sınırlı olmamak kaydıyla, Avusturya versiyonu olarak anlaşılmıştır. Ancak Josephinizm terimi nadiren ideolojik bağlam dışında kullanılmış ve Joseph bir dizi Avusturya siyasi ve kültürel olgusunu sembolize eder hale gelmiştir. Nitekim Leslie Bodi'nin Josephinizm kültürüne dair "Avusturya'nın modern öz kimliğinin oluşumunda ve monarşinin ardılı devletlerin ulusal geleneklerinin gelişiminde önemli bir rol oynadığı" vurgusu bu tespitimizi doğrular mahiyettedir. (Bodi, 1995, s. 10)

Josephinizm terimi 19. yüzyıl boyunca çok farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Bu farklı yorumlar (analiz yapılırken) devletin kendi ile ilgili öz imajını oluşturmadaki rolüne atıfla analiz edilmelidir. Heindl burada iki yorumu ön plana çıkarmaktadır: Bir yanda (olumsuz) bir söylene başlatan Habsburg Hanedanı'nın ve Katolik Kilisesi'nin yorumu; diğer yanda bu olumsuz imaja olumlu görüşlerle karşı çıkan liberalizm ve sosyalist akımların, her şeyden önce eğitilmiş devlet bürokrasisinin yorumudur. Bu iki yorum, geleneksel yapıları ve değişime karşı aldıkları pozisyon ile birbiriyle çatışır vaziyetteki iki duruşun farklılık arz eder iki yorumudur (Heindl, 2016, s. 99).

Joseph ve Aydınlanma, kamu hizmetinin geliştirilmesi yoluyla modern devletin temellerini atmış olduğundan, devlet pratiğinin taşıyıcıları olan memurların devlete ilişkin kültürel ve siyasi anlayışlarının şekillenme süreci dikkate değerdir. İmparator, Habsburg Monarşisinin temel

sorununun, idaresi altındaki topraklara sari, merkezi bir yönetim anlayışının olmayışı olduğu tespitinde bulunmuştur. Bu sorunu izale edebilmek için, kendi dönemine kadar ancak Avusturya içinde yapılmış olan bürokrasiyi geliştirmeyi ve İmparatorluğun tüm topraklarına yaymayı amaçlamıştır (Lee, 1984, s. 188). Meslek olarak memurluk ilk olarak Joseph II ve kendisinin tatbik ettiği Aydınlanmacı Mutlakiyet rejimi tarafından oluşturulmuş, devlet kendi organizmasının hücrelerini bu süreçte var kılmaya başlamıştır. Kamu hizmetinin gerçek ihtiyaçlarının günlük olarak memurlar tarafından karşılanmasına yönelik gereksinim ve Joseph'in bunu Mutlakiyetçilik çerçevesinde gerçekleştirme hedefi, devletin kendine sadık bir sınıf oluşturmasıyla sonuçlanmıştır. Bir yandan böyle bir sınıf meydana getirilirken diğer yandan toplumun her kesimini kapsayacak zihniyet dönüşümünün temelleri atılmıştır.

1742 – 1791 arasında yayımlanan 172 yönetmelik (Verordnung) ile hukuk sistemi, okul sistemi, idare ve iktisadi sistem, Kilise sistemi, manastır sistemi, cenaze sistemi, sağlık sistemi, hatta hayır işleri ve ziyaret (Pilgerfahrt) gibi toplumsal ve bireysel hayatı derinden değiştiren reformlar yapılmıştır (Klueting, 1995). Merkantilist fikirlerin sosyal sahada giderek daha hâkim olduğu bu dönemde yapılan reformların temel motivasyonlarından birisi de, ekonomik gelir, kar-zarar hesapları olmuştur. Öyle ki, aşağıda manastırlarla ilgili Papa'ya yazdığı mektupta da görüldüğü üzere, II. Joseph ekonomik durumu göz önünde bulundurduğunu ve bunu reform hesaplarına dâhil ettiğini gizlememektedir. 13 Eylül 1784 tarihinde yayımlanan *Cesetlerin Defni Hakkında Yönetmelik*'te geçen şu ifadeler Josephinist reformların ruhunu anlamak bakımından dikkat çekicidir:

“Cenazenin defninden maksat, cesedin çürümesinin mümkün olduğu kadar çabuk gerçekleşmesini sağlamaktan başka bir şey değildir. Ancak cenazelerin tabut içinde defnedilmesi, bu amaca uygun düşmemektedir. Bu sebeple, şu andan itibaren tüm cesetlerin iz bırakmayacak keten çuvallara konularak gömülmesi emredilmektedir. Tabutlardan tasarruf etmek amacıyla her kilise, nüfusa uygun sayıda ve çeşitli büyüklüklerde iyi yapılmış cenaze sandıkları temin edecek ve bunlar ücretsiz olarak halkın kullanımına sunulacaktır. Cenaze yakınları arasında kendi cenaze sandıklarını temin etmek isteyenler bunu yapmakta serbesttir; ancak cenazeler asla sandıklarla birlikte toprağa konulamaz, sandıklar tekrar çıkarılmalı ve başka cenazeler için kullanılmalıdır. (Klueting, 1995, s. 352)”

Josephinizm'i sadece Aydınlanmacı Mutlakiyetçiliğin Avusturya versiyonundan ibaret bir kavram olarak görmek hatalı olacaktır. Özellikle Kilise ile ilişkilerinde çağdaşı aydınlanmacıların öteleyici tutumundan farklı bir tutum sergileyen II. Joseph'in bu duruşu Valjavec'e göre, İmparator'un şahsi dindarlığı sebebiyledir (Valjavec, 1945, s. 15). Joseph, saltanatının son yıllarında, devlet kilisesini sağlamlaştırmayı amaçlayan bir dizi kararname yayınladı. İmparator'un sadece reform yapmak değil, aynı zamanda Kilise'yi ve Katolisizm'i korumayı amaçladığı aşikârdır. Aydınlanmacıların radikal taleplerinden rahatsız olan II. Joseph bir taraftan aydınlanmacı fikirlere belli bir alan açarken diğer yandan, bunların taleplerinin kontrol edilemez seviyelere ulaşmasından endişe etmiştir. Bu amaçla İmparator özellikle Fransız İhtilali'nin etkilerinin Avusturya'da da hissedilmeye başlandığı 1785'ten itibaren, geleneğe güçlü şekilde vurguda bulunan önlemler almıştır (Valjavec, 1945, s. 16). Devlet ile Kilise arasındaki ilişkilerin bizzat İmparator eliyle tanzim edilmiş olması Josephinizm'in karakterini ortaya koyması bakımından önemlidir ve Prusya ile Avusturya arasındaki farklılığın ortaya çıktığı en önemli husustur. Bu noktada Avusturya'nın Katolisizm, Katolisizm'in de Avusturya açısından ne kadar önemli olduğunun altı çizilmelidir.

Avusturya bir yandan Viyana'da iki kere direndikleri Türklere karşı Hristiyanlığın koruyucusu olarak tüm Hristiyanlık âleminde haklı bir övünce sahipken (Heiss, 2016, s. 38) diğer yandan 30 Yıl Savaşları'nda Katolik Birliği'nin ve Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun başı olarak Katolik âleminde ön plana çıkmıştır (Lexikon der Geschichte, 2005, s. 693). Bu vesileyle, özellikle

büyümekte olan Prusya'ya karşı, mezhep birliğini vurgulamak ve günümüz Almanyasındaki Katolikleri kendi safında tutmak Avusturya'nın geleneksel politikası olagelmıştır. Bu sebeple II. Joseph, başta Papa olmak üzere Katolik Kilisesi'nin ileri gelenlerini incitmemeye özen göstermiştir. Temmuz 1784 tarihinde Papa'ya gönderdiği mektupta bir yandan yaptığı Kilise reformlarını izah ederken diğer yandan Papa'nın rızasını ve gönlünü almaya çabaladığı görülmektedir:

“Hiçbir faydası bulunmayan manastırları ve bunlardan daha faydasız olan keşişlik kurumlarını lağvetmiş bulunmaktayım. Bunlara ayrılmış fonları, yeni cemaat kiliselerine ve daha iyi eğitim veren okullara sarf edecek; memurlarımın idari hizmetlerinin yanında yeni maddi olanaklar ile de söz konusu hizmetlerin gelişimine katkıda bulunacağım.

Zat-ı Akdesleriniz, sarf etmiş olduğum bunca övgüye değer gayreti direkt benden öğrenirlerse razı geleceklerine olan inancım tamdır. Buna mukabil, Roma'da karanlığın sürmesini ve malumatların yanlış aksettirilmesini arzu edecek kötü niyetliler olduğu muhakkaktır. (Ritter, 1934, s. 1)”

Yine, Katolik ayin formu *Rituale Romanum*, Josephinist reformlar sürecinde katıyen dokunulmayan sahalarda başında gelmektedir. Joseph, 1786'da, bir sansürçünün *Rituale Romanum*'da değişiklik yapma önerilerine karşı son derece sert bir tavır koymuştur. "Rasyonalistler" bile ayinin "iyi ve esaslı olması için" Katolik formunu muhafaza etmesi gerektiğini kabul etmek zorundaydılar; zira *Rituale Romanum*, Josephinist devrimlerle amaçlanan, devletin merkezileşmesine hizmet eden bir gelenektir. *Rituale Romanum*'a karşı girilen her türlü mücadele, devletin merkezileşme hedefini sabote edeceği için "tehlikeli talepler" cümlesinde zikredilmiştir. (Valjavec, 1945, s. 16).

II. Joseph Aydınlanma'ya inanan ve bu fikri dönüşüme açan bir kimse olsa da, Aydınlanmacıların eylemlerinden ve taleplerinden rahatsız olmuş, bunları tehlikeli bularak endişeye kapılmıştır. İmparator, 1788'de akademiye yolladığı tamimde, öğretim kadrosuna yazılarında veya öğrencilerle kişisel ilişkilerinde Kilise'nin öğretileriyle çelişen ilkeleri tartışmamaları konusunda kesin talimatlar vermiştir. 1789'da, birkaç yıl önce açıkça izin verilen, öğrencilerin halka açık eğlence ve tiyatro gösterilerine katılımına getirilen kısıtlama da daha az önemli değildir. Ancak radikal aydınlanma eğilimlerine karşı tavır alan sadece imparator ve kilise muhalefeti değildir. Josephinist'ler arasında da 1786'dan itibaren eleştirel sesler duyulmaya başlanmış; hatta aydınlanmacı çevreler, İmparator'un Masonluğu sınırlamasını coşkuyla karşılamıştır (Valjavec, 1945, s. 17).

Avusturya Monarşisinin Mutlakiyete ve Aydınlanmaya yaklaşımı ise devletin çıkarı esas kabul edilerek şekillendirilmiştir. Monarşinin iktidar alanını sorgulayan ve sistemi tehdit eden fikirler ilerlemeci oldukları varsayılsalar dahi aşırı ve tehditkâr görülmüştür. Kaiser II. Joseph'in Aydınlanma karşısında ortaya koyduğu bu nev-i şahsına münhasır tutum, ölümünden sonra aydınlanma karşıtı çevrelerde sorgulanmasına ve pek çokları için kötü yönetimin sembolü olarak görülmesine sebebiyet vermiştir. Siyasi çalkantılar, Napolyon Savaşları, Sekülerizasyon, Konkordat, Aydınlanma, Reform, Modernleşme gibi yeni siyasi ve ulusal fikirlerle kendine güveni sarsılan Habsburg Hanedanı, kendi içinde yeni bir yönelim arayışına girmiştir. Bu yenilik arayışı sürecinde, özellikle Josephinizm döneminde alınan bir takım kararlar ve hayata geçirilen bir takım uygulamalar radikal şekilde terk edilmiştir. Bu itibarla, bizzat devlet tarafından resmi olarak desteklenen Karşı-Aydınlanma hareketi ortaya çıkmış ve Mart 1848 devrimine kadar Avusturya içinde öncelikli olmuştur. 1848 Devrimi'ne gelindiğinde ise birçok devlet memuru anayasal ve liberal isteklerle öne çıkmıştır. Liberal partiler, fikirlerinin sembolik figürü olarak II. Joseph'i alenen keşfetmiştir. Bu, 1850'lerin mutlakiyetçi devlet döneminde Aydınlanma etiğine ve anayasa hukukuna şiddetle karşı çıkan Eğitim Bakanı Kont Leo Thun-Hohenstein'in etrafındaki Katolik

reformcular için bir işaret olmuştur. Doğal hukuku "ilahi yasaların vahyine karşı vücut bulmuş bir isyan" olarak adlandırmışlar ve Avusturya'da sözde hüküm süren "ruhun özgürlüğüne" karşı çıkmışlardır. Üniversitelerde doğal hukukun egemenliği ve resmi makamların yozlaşmış Kantçılığı, öğrencileri ve daha sonra devlet memurlarını, Tanrı tarafından amaçlanan ve kurulan kurumları, devleti ve Kilise'yi desteklemek için temelde işe yaramaz hale getirmiştir. Devletin bir sözleşmeden kaynaklandığına dair tehlikeli teori ve "insanın doğuştan gelen hakları" doktrini özellikle zararlı olarak görülüyordu (Leander Fillafer, 2001, s. 381).

İki akımın gelenekleri, Aydınlanmacı Mutlakiyetçilik ve Karşı-Aydınlanma, monarşinin sonuna kadar (ve sonrasında) sürmüş olan ideolojik ve siyasi tartışmaları karakterize etmektedir. Bodi içeriği çok az değişmiş olan Karşı-Aydınlanma ile Josephinizm'in "bürokratik rasyonalizasyon ile geleneksel inançlar ve yaşam biçimleri, devlet vatanserverliği ile dilsel milliyetçilik, eleştirel kamuoyu ile otoriter baskı arasındaki çatışmalar" suretinde tekrar tekrar patlak verdiği yorumunu yapar (Bodi, 1995, s. 20-21). Söz konusu gelenekler ve bunlar arasındaki yarıma, örneğin konkordat, liberal okul ve evlilik yasaları, federalizm ve merkeziyetçilik ve ulusal ayrılıkçı arzular gibi siyasi anlaşmazlıklarda açıkça teşhis edilebilir hale gelir.

Bu çatışmaları yönetmek zorunda olan yüksek devlet bürokrasisi, çözüm bulma çabalarında Josephinen mirasa bağlı kaldığını göstermiştir. Tüm çatışmalarda, bürokrasinin ulusal parçalanmaya karşı devleti anayasal bir bütün olarak korumakla ilgilendiği ve bu nedenle, bürokratikleşmiş idari uygulama kendi mantığıyla zaman zaman farklı bir izlenim verse de, gerekirse merkezileşmeyi ve hatta muhtemelen (ılımlı) modernleşmeyi, devlet kiliseciliğini ve refahı savunduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Ancak prensipte reform isteği demokratikleşme çabalarını kapsamamıştır. Bürokrasinin inancı ve talebi yukarıdan reform olmuştur. (Bodi, 1995, s. 21).

2. Joseph Freiherr von Sonnenfels, Kısa Biyografisi ve Josephinizm'e Etkisi

Von Sonnenfels Josephinizm'in temel karakterlerinden biridir. Buna mukabil, Alman siyaset bilimci Klaus von Beyme, Josef Freiherr von Sonnenfels'i siyaset teorisi tarihinde hak ettiği muameleyi görmemiş, buna karşın Josephinizm döneminin karakteristik özelliklerinin şekillenmesinde etkili olan en önemli figürlerden biri olarak tarif eder (Von Beyme, 2009, s. 171). Öyle ki Sonnenfels, İngiliz reformculuğunun, sivil özgürlükleri minimum kısıtlaması; büyük mülklerin yok edilmesi ile köylülerin özgürleştirilerek üretime yönlendirilmesi gibi taleplerinden etkilenerek Josephinizm'in reform hareketine etki etmiştir. Sonnenfels 1777 tarihli "Versuch über das Verhältnis der Stände" (Mülklerin İlişkisi Üzerine Deneme) adlı analizinde emek ile refahı eşitlediği ve devlet ile vatandaş karşılıklı mesuliyet içinde gördüğü şu yorumda bulunmuştur:

"Her yurttaş, üyesi olduğu devletin idamesine, mülkünün ilişkisine göre elinden geldiğince katkıda bulunmakla yükümlüdür. Öte yandan her yurttaş, bu ilişkiye göre devletten mümkün olan en iyi refahı talep etme hakkına sahiptir. Bu ilişki, devletin vatandaşa, vatandaşın da devlete karşı karşılıklı görev ve haklarının sınırlarını belirler. (Von Beyme, 2009, s. 173)"

Sonnenfels, bir yanda devleti tebaasına karşı mesul görürken; diğer yanda, köklerini Roma İmparatoru Marcus Aurelius'ta bulan "Majesteleri'nin ve naiplerinin hukuk karşısında korunması" fikrini öne çıkararak Mutlakiyetçiliğin hukuki temellerine katkı sağlayan önemli bir hukukçu olarak zikredilmelidir (Czech, 2010, s. 54). Sonnenfels sosyal düzeni en alt tabakadan yönetici sınıfa uzanan bir piramit olarak görmüştür. Montesquieu'nun anayasal fikirleriyle büyük oranda ayrışıyor olmasına rağmen, anayasal hükümeti savunmaktaydı.

Sonnenfels, ayrıca devlet içinde yer alan çeşitli sınıflar arasında ayırım yapmıştır. Ona göre, devlet kapısındakiler üçe ayrılmaktadır: soylular, tüccarlar, imalatçılar ve zanaatkarlar, faydalı sanatçılar gibi devlete doğrudan katkıda bulunan birinci sınıf; din adamları, saray mensupları, askerler, bilim

adamları ve hizmetliler gibi devlete dolaylı olarak hizmet eden ve varlıklarıyla devlete katkıda bulunan ikinci sınıf ve nihayet devletin sırtından geçinen, ancak devlete hiçbir katkı sağlamayan asalak üçüncü sınıf yer almaktadır. Sürekli üretmekte ve çalışmakta olup, devlete en faydalı ve vazgeçilmez vatandaşlar olarak gördüğü köylü sınıfını ise defaatle methetmiştir. Sonnenfels'e göre aşırı sosyal farklılıklar devlet tarafından eşitlenmelidir. Cumhuriyet ve demokrasinin despotizme tercih edilebileceğini vurgulamış, ancak aydınlanmış mutlakiyetçiliği sistemlerin en ehveni olarak kabul etmiştir (Reinalter, 2005, s. 572). İngiliz tarihçi Stephen J. Lee, söz konusu bakış açısının 18. yüzyıl münevverleri arasında oldukça yaygın olduğunu şu şekilde dile getirir:

“Etkili bir fizyokrat olan ve 1774 ile 1776 yılları arasında Fransız maliyesinin genel müdürlüğünü yapan Turgot, bir keresinde, beş yıllık bir despotizmle Fransa'yı özgür kılabileceğini söylemişti. Bu paradoks, on sekizinci yüzyıl filozoflarının, yukarıdan kapsamlı reformlar dayatacak kadar cesur ya da güçlü olmayan herhangi bir rejimle ilgili hayal kırıklığını ifade ediyordu. En iyi başarı ihtimali, güçlerini ellerinde tutarken kendilerini Aydınlanma ile yakından ilişkilendiren yöneticiler tarafından sunuluyor gibi görünüyordu. (Lee, 1984, s. 187)”

Lee'nin 18. yüzyıl açısından karakteristik olarak gördüğü bu fikriyatın ve Josephinizm'in önde gelen isimlerinin başında gelen Sonnenfels'in zihin dünyasını anlamamanın yolu, sadece dönem şartlarını yorumlamaktan geçmez, aksine Sonnenfels'in köklerini ve hayat sergüzeştini anlamamanın zaruri olduğu da muhakkaktır.

Joseph Freiherr von Sonnenfels, iki kuşaktır Brandenburg'ta yaşayan bir Yahudi ailenin ikinci çocuğu olarak 1733 yılında Avusturya'nın Macaristan sınırındaki Nikolsburg şehrinde dünyaya gelmiştir. Dedesi, Berlinli bir haham ailesine mensup olan Michael Chossid, 1715-1725 yılları arasında Brandenburg Hahambaşılığı yapmış, müteşerri tutumu sebebiyle kendisine Michel der Fromme (Sofu Michael) lakabı verilmiştir (Kopetzky, 1882, s. 1). Sonnenfels'in babası Perlin Lipmann, eğitimini İbrani dili uzmanı olarak tamamladıktan sonra belirsiz nedenlerle Berlin'den ayrılmış ve Avusturya'ya gitmiştir. Lipmann ailesi, yeni ikamet yeri olarak, Prens Dietrichstein'in Yahudilere hoşgörü gösterdiği Nikolsburg'u seçmiştir. Perlin Lipmann burada, sahip olduğu İbranice bilgisi sayesinde Piarist keşişleriyle irtibata geçmiş, kendilerine Kitab-ı Mukaddes'i yorumlamada yardımcı olacak İbranice eğitimi vermiştir. Bu esnada, kabiliyetleriyle Prens'in dikkatini çekmiş ve vaftiz olması şartıyla, kendisine yeni kariyer imkânları sunulmuştur (Karstens, 2011, s. 26). Lipmann, 18 Eylül 1735 tarihinde, üç çocuğuyla birlikte vaftiz olmuş, Alois Wiener adını almıştır. Buna mukabil karısı vaftiz olmayı reddetmiş ve ölünceye dek Musevi inancına bağlı kalmayı tercih etmiştir (Kopetzky, 1882, s. 2).

Dönemde, vaftiz olarak Hristiyanlığı benimseyenlerin, Katolik bir beyin himayesi altına girmesi esasına dayalı “Vaftiz Patronajı” bir gelenektir. Vaftiz olarak Hristiyanlığı benimseyen Lipmann, yeni adıyla Wiener ve çocukları, Avusturya Maliye Bakanlığında Konferans Bakanı, aynı zamanda Niederösterreich Eyaleti'nin yöneticisi olan Aloys Thomas von Harrach'ın (1669-1742) patronajına girmiştir. Prens von Dietrichstein 1740'ların başında baba Alois Wiener'i hizmetlerine almış ve daha sonra büyük oğlu Karl ile birlikte başkent Viyana'daki sarayında görevlendirmiştir. Wiener'in iki küçük oğlu, Joseph ve Franz ise eğitim masrafları hami von Harrach tarafından karşılanmak şartıyla Piarist keşişlerin okulunda yatılı öğrenime alınmıştır. Patronaj sistemi, çocukların bütün eğitim ve iâşe masraflarını haminin karşılamasını, böylelikle himaye altındaki gençlerin kendilerine bir ömür sadık kalmasını amaçlamaktaydı (Lindner, 1983, s. 8). Joseph ve kardeşi Franz 1745 yılında nihayete eren eğitimlerinin ardından, Viyana'ya, babalarının yanına gitmiş, Joseph burada felsefe eğitimine başlamıştır. Sonnenfels, Nikolsburg Piarist Okulu'nun 1741 tarihli öğrenci defterinde “Josephus Wiener, Parvista Major 7 Yaşında” şeklinde kayıtlı olduğuna göre felsefe eğitimine başladığında 13 yaşlarında olmalıdır (Lindner, 1983, s. 8). Baba Alois Wiener, aynı yıl Viyana Üniversitesi'nden “Magister” unvanı almış, bir yıl sonra

İmparatoriçe Maria Theresia'ya asiller sınıfına kabulü için müracaatta bulunmuş, 20 Eylül 1746 tarihinde “von Sonnenfels” ünvanıyla asiller sınıfına kabul edilmiştir (Kopetzky, 1882, s. 3). Her ne kadar baba Sonnenfels, 1757 yılından itibaren sarayda ve çeşitli devlet kurumlarında mütercim olarak hizmet yürütmüş, 1759 yılında Viyana Üniversitesi'ne profesör olarak atanmış, 1760 yılında vefat eden dostu Heninger'in matbaasını devralarak geniş maddi imkâna kavuşmuş olsa da, bu zamana kadar maddi olarak zor günler geçirmiş, bu durum genç Sonnenfels'i bir yol ayrımına itmiş, genç Joseph çareyi askerlik mesleğine girmekte bulmuştur (Müller, 1882, s. 2). Sonnenfels içine düştüğü müşkül durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Eğitimim 16. yaşıma kadar durdu. Her ne kadar bu durum benim hatam olmasa da, tüm hayatımı etkileyecek zararlı sonuçları olabilirdi. En çok ihtiyaç duyduğum çağda, disiplinsiz, rehbersiz, babamın ikamet yeri olarak seçtiği bir köyde kendi halime bırakılmıştım [...] Kısa süre sonra bildiğim her şeyi unuttum. İçine düştüğüm bu durumun sebebi, sürekli bir işi olmayan babanın maddi durumunun kötüleşmesiydi. Nitekim babam birkaç yıl sonra kendini [...] tüm mal varlığından yoksun buldu ve ben kendimi desteksiz buldum; tam da desteksizliğin en büyük talihsizlik olduğu yaşta, çünkü bu yaşlarda desteksiz kalmak insanın tüm hayatını etkiler. (Karstens, 2011, s. 28)”

Sonnenfels'in yukarıda yer alan beyanından da anlaşılacağı üzere, babasının asiller sınıfına yükseltilmesi, Sonnenfels ve ailesi açısından ekonomik bir kurtuluşu ve refahı beraberinde getirmemiştir. Sonnenfels bu süre zarfında bir süre, bir manastıra girmeyi ve keşiş olmayı amaçladığını, lakin bu tercihin, o dönemde toplumda adeta salgın gibi yaygın olan bir durum olduğunu ifade etmiştir (Karstens, 2011, s. 29). Ekonomik zorluklarla başa çıkmanın yolunu orduya girmekte bulan Sonnenfels “Hoch- und Deutschmeister Piyade Alayı”nda beş yıl görev yapmıştır. Askerlik hizmeti esnasında onbaşı rütbesine kadar yükselirken babasının özel dersleri ve desteği ile yabancı dil becerilerini de geliştirmiştir. Sonnenfels, askerlik hizmetinden terhis olurken dokuz lisana, en azından yüzeysel olarak hâkim olacak kadar kendini yetiştirmiştir. Baba Sonnenfels'in mali durumu 1754'te düzeldiğinde, oğul Joseph Viyana'ya dönüp eğitimine devam etme imkânını yeniden elde etmiştir. Böylelikle Viyana Üniversitesi'nde hukuk eğitimi almaya, aynı zamanda Yüksek Yargı Bürosu'nda stajyerlik yapmaya başlamış; bununla birlikte, kalıcı ve ücretli bir pozisyon elde etmeyi uzun süre başaramamıştır. Sonnenfels'in müracaatları, başvurduğu pozisyon için fazla eğitilmiş olduğu gerekçesiyle reddedilse de; İmparatorluk Muhafız Alayı'nın muhasebe biriminde bulabildiği küçük rütbeli bir memuriyetle kariyerine başlaması mümkün olmuştur (Karstens, 2011, s. 44-47).

Sonnenfels, görev yaptığı Muhafız Alayı'nda, saray çevresiyle yakın ilişkiler kurmuş, bu vesileyle 1761 tarihinde, henüz 28 yaşındayken “Deutsche Gesellschaft Wien” adlı seçkin, entelektüel bir gruba kabul edilerek burada konuşma yapması istenmiştir (Müller, 1882, s. 7). Bu çevrede tanıştığı General Johann Gottlieb von Petrasch, felsefi ve edebi kabiliyetlerinden etkilendiği Sonnenfels'i, tiyatroyla ilgilenmeye ve yazar olmaya teşvik etmiş; hatta tavsiyesi üzerine Sonnenfels'in İmparator ailesi için kaleme aldığı kısa bir dramının İmparatoriçe'ye takdimini sağlamıştır. Nihayet 1763 yılında, Sonnenfels, sadece maaşlı bir pozisyon değil, aynı zamanda ömür boyu kalıcı bir meslek anlamına gelen iktisat bilimleri profesörlüğüne atanmıştır. Bu pozisyonda, yazılarıyla çok sayıda reformu teşvik etmekle kalmamış, aynı zamanda iç resmi yazışmaların ve gelecekteki devlet memurlarının eğitiminin temeli haline gelen “İş Tarzı Üzerine” (Über den Geschäftsstyl) adlı çalışmasıyla kendi Avusturya ofis tarzını geliştirdi. Öyle ki, Kaiser II. Joseph, 1781 tarihli “*Bundan böyle Sonnenfels, usul ve yazı söz konusu olduğunda Sonnenfels'in görüşlerine başvurulacak, resmi evrak kendisinin uygun gördüğü şekilde tasarlanacaktır.*” tamim yayınlayarak Sonnenfels'i “devlet stilisti” ilan etmiş, günümüze dek devam eden devlet resmi evrak tanzimi sistemini Sonnenfels'in “İş Tarzı Üzerine” (Über den Geschäftsstyl) isimli eserini esas alarak bina etmiştir (Karstens, 2011, s. 228). Sonnenfels, dil becerisi ve biçime olan vukufiyeti

üzerinden dâhil olduğu sisteme ve II. Joseph'in sosyal çevresine, bir hukukçu ve reformatör olarak büyük katkılar sağlamış, Josephinizm'in ve aydınlanmacı mutlakliyetin tüm Avusturya'daki en önemli şekillendiricisine dönüşmüştür. Sonnenfels'in kaleme aldığı "Polis, Tutum ve Finansın Temel İlkeleri. Politit Eğitimin Esasları üzerine" (Grundsätze der Polizey, Handlung, und Finanz. Zu dem Leitfaden des politischen Studiums (3 Teile, 1769–1776) isimli eser, reforme edilen Habsburg bürokrasisinin eğitiminde esas kabul edilen üç eserden birisi olmuştur (Heindl, 2016, s. 100). Tüm bu meşgalelerinin yanında Sonnenfels, edebiyat ve tiyatrodan uzak kalmamış, bu alanlarda da eserler vermeye devam etmiştir.

Sonnenfels'in bundan sonraki hayatı hakkında, dönem kaynaklarında çok daha detaylı malumat bulunmaktadır. Saraya yakınlığının yanında, Josephinizm döneminde yeniden şekillenen Avusturya seçkin sınıfına önderlik etmesi, Sonnenfels'i alaka konusu kılmıştır. Vazifelerine ilaveten, haftalık dergilerde editörlük yapan Sonnenfels, Avusturya'da süreli yayın kültürünün gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. 1765-1767 yılları arasında yayınlamış olduğu "Der Mann ohne Vorurtheil" (Önyargıları Olmayan Adam) adlı haftalık dergiyle Avusturya'da dergiciliğin öncüsü oldu. Öyle ki, Alman edebiyatının öncü isimlerinden Gotthold Ephraim Lessing, 25 Ağustos 1768 tarihinde Christoph Friedrich Nicolai'ye yazdığı mektupta bu dergiden ve öneminden sitayişle bahsetmiş, gelişme aşamasındaki aydınlanmacı ruha olan katkısına vurgu yapmıştır (Godel, 2002). Sonnenfels aynı anda öğretim faaliyetleri ve çeşitli sahalarda kaleme aldığı yazılar ile dönemin en etkili figürlerinden birisi haline gelmiştir. "Über die Abschaffung der Folter" (İşkencenin Kaldırılması Üzerine) isimli eseri bu dönemde büyük etki meydana getirmiştir (Von Sonnenfels J. F., 1785, s. 239). İşkence, Maria Theresia döneminde fiilen kaldırılmış olsa da, ortadan kaldırılışı Josephinist Ceza Kanunu'nda resmen yer almasıyla olmuştur. Sonnenfels'in 1785'te yayınladığı "İşkencenin Kaldırılması Üzerine" kısa sürede İmparator II. Joseph'i etkilemiş, Kaiser 1787'de işkenceyi ve ölüm cezasını fiilen ve kanunen ortadan kaldırmıştır. Cinayet, Josephinist ceza kanununun ölümle cezalandırılabilen tek suçu olarak kalmıştır (Karstens, 2011, s. 425).

Sonnenfels, Aydınlanmacı Mutlakliyet'in ve Josephinizm'in ruhuna uygun olarak bir yandan özgürlüklerden ve humaniter değerlerden bahsederken diğer yandan dönemin özgün, baskıcı ruhuna katkı sağlamıştır. 1770 yılında tiyatro sansürü ile görevlendirilen Sonnenfels ve 1779 yılında saray danışmanı, saray araştırma ve sansür komisyonu üyesi ve raportörü olarak atanmıştır. Aynı zamanda Hukuk İşleri Komisyonu üyesi ve kısa bir süre sonra da başkan yardımcısı oldu ve polis konularında danışmanlık yapmıştır. İnsani değerlerden, Aydınlanmanın ideallerinden ve köylülerin kıymetinden ateşli şekilde dem vuran Sonnenfels, elitist tavırlarıyla da dikkat çekmiştir. Almancanın en önemli özelliği olan mahalli ağızların (Dialekte) karşısında yer almış, bunların büyük tenkit edicisi olmuştur (Fuhrmann, 1994, s. 93-95). Yazı dilinin gündelik hayatta kullanılması ve lokal ağızların mutlak olarak ortadan kalkmasına yönelik tutumu, Sonnenfels'in Viyana'nın elit çevrelerinde dahi eleştirilmesine sebebiyet vermiştir; zira Habsburg Monarşisi'nin başşehri, kendine mahsus dialekti ile gururlanmaktadır.

Sonnenfels'in kariyerindeki bu zikzakları ve yayınlarının sosyal ilişkileri açısından önemini anlamak için öncelikle, faaliyet gösterdiği ve eserlerini ürettiği ortam göz önünde bulundurulmalıdır. Almanca konuşulan dünyanın en büyük şehri olan Viyana, oldukça metropoliten bir karaktere sahipti ve yeni kitaplar ve süreli yayınlar için hem hacim olarak büyük hem de alan olarak sınırlı bir pazarı temsil ediyordu. Nüfusu 200.000'in üzerinde olan şehir, Sanayi Devrimi öncesi şehirleri arasında özel bir kozmopolit karakteri yansıtmaktaydı. Viyana aynı zamanda Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun ikametgâhı, bir üniversite şehri ve resmi kurumların merkezi olması hasebiyle sadece İmparatorluğun değil, aynı zamanda Almanca konuşulan toprakların da Alman ve Latin edebiyat merkeziydi. Stefan Zweig'ın "Dünün Dünyası" isimli eserinde ortaya koyduğu bolluk ve bereket tablosu yavaş yavaş şekillenmekte, zenginlik ve eğitimin yaygınlaşmakta olduğu bir ortamda, bilgiye ve eğlenceye ilgi had safhadaydı. Viyana, bir

üretim ve kültür şehri olmasının yanı sıra, Habsburg Monarşisinin diğer bölgeleri için de bir ticaret merkeziydi (Karstens, 2011, s. 178). Tarihçi Ernst Wangermann, Yedi Yıl Savaşları'nın henüz nihayete erdiği ortamda, Avusturya'nın bir yandan kendi içinde sınırlı bir tolerans politikası uygularken, diğer yandan bu toleransı dış etkilere karşı sınırladığının altını çizer. Fransız İhtilali'ne gidilen süreçte ihtilal korkusu Avrupa'da yaygınlaşmış; Avusturya ise bir yandan kendi içinde inanç ve düşünce topluluklarına karşı toleranslı davranarak tebaanın bağlılığını derinleştirmeyi amaçlayan; diğer yandan korumacı bir baskıcılığı yaygınlaştıran bir politika yürütmüştür (Wangermann, 1990, s. 78).

Böyle bir ortamda, devlet kendine bağlı bürokratlar sınıfını oluşturarak merkezi otoritesini, İmparatorluğun her köşesinde hissedilir kılmayı amaçlamış; Sonnenfels bu çabanın mimarı olmuştur. Yazı diline yaptığı atıf ve diyalektlerin ortadan kaldırılmasına yönelik inancı, oluşan bürokratik yapının tek lisan kullanmasını ve bu lisanın Avusturya ve dominyonlarında anlaşılır tek lisan olmasını amaçlamaktaydı. Öte yandan ortaya çıkması muhtemel “zararlı fikirler” ve bunların yayılması tehlikesi, mezkûr merkezileşme çabasını tehdit etmektedir.

Sonnenfels, 1763 yılında yeni yeni oluşan bürokrasiyi şekillendirecek müfredatı hazırlamak ve bu hususta ders vermekle, aynı zamanda en yetenekli öğrencileri keşfetmek ve onların uygun mevkilere istihdamı için raporlar sunmakla görevlendirilmiştir. Viyana Üniversitesinde bu hususta vereceği ders ve bu ders için hazırladığı ders kitabı “Polizey- und Kameralwissenschaften”ın şöhreti Habsburg İmparatorluğu'nun sınırlarını aşmıştır. Söz konusu dersin ve kitabın amacı öncelikle Aydınlanmacı Mutlakiyet prensiplerince işleyen bir devletin temel prensiplerini, ekonomik ve sosyal hedeflerini gerçekleştirmesine vesile olan norm ve kuralları ortaya koymaktır. Bu amaca ilaveten, vatandaşların, devletten beklentilerini ve devlet-vatandaş ilişkilerinin adil şekilde ortaya konması amaçlanmaktadır (Von Sonnenfels J. , 1787, s. IX). Sonnenfels'in şöhreti ve memuriyete heveslilerin sayısının her geçen gün artması, Viyana Üniversitesindeki derslerin, Avusturya'nın en popüler etkinliği olmasını sağlamıştır. Sonnenfels'ten alınacak bir sertifikanın, devlet kapısında iş garantisi anlamına geldiğine yönelik kabul, mezkûr popüleriteyi artırmıştır. Hal böyle olunca, oluşan bürokratik sınıf ve ortaya çıkan bürokratik kültür, bizzat Sonnenfels'in eseri olmuştur. Bu durum, Sonnenfels'e devlet, bürokrasi ve akademi içinde kendi ilişkiler ağını kurma imkânı sunmuş, Sonnenfels'in etkinlik alanı daha da büyümüştür (Karstens, 2011, s. 69-78). Öyle ki, yakın talebesi Ignaz de Luca, kaleme aldığı “Das Gelehrte Österreich” isimli eserde Sonnenfels'i “Üstad” ilan etmiştir (De Luca, 1778).

Sonnenfels'in zihin dünyasını şekillendiren önemli aidiyetlerinden biri de, devrin önde gelen mason ve illuminatlarından olmasıdır. Viyana'nın seçkin locası "Zur wahren Eintracht"ın üyesi ve Avusturya'nın en tanınan illuminatıydı. Reinalter'e göre, Sonnenfels'in devlet felsefesi, İlluminati'nin fikirlerinden önemli ölçüde etkilenmiştir (Reinalter, 2005, s. 572). Bir aydınlanmacı ve illuminat olarak Sonnenfels; devletin din ile ilişkilerini, kendi çıkarına olacak şekilde pozitif zeminde kurgulaması gerektiğine yönelik kati kanaate sahiptir (Karstens, 2011, s. 418-419). II. Joseph'in Kilise ile arasında kurduğu pragmatik ilişkide, şahsi dindarlığının yanı sıra, Sonnenfels'in bu görüşünün tesiri olduğu muhakkaktır. Dolayısıyla Sonnenfels, Josephinizm'i diğer Aydınlanmacı Mutlakiyet uygulamalarından ayıran en önemli özelliğine direkt tesir etmiştir.

3. Sonuç

Josephinizm, günümüz Avusturya'sının sahip olduğu pek çok kurumun temellerinin atıldığı önemli bir sürecin adıdır ve bu itibarla etkileri günümüzde de devam etmektedir. Öte yandan Josephinizm'in Avusturya haricinde, günümüzün Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Hırvatistan, Ukrayna ve umum balkan ülkeleri üzerinde etkili olduğuna şüphe yoktur. Zira bu topraklar, uzun süre Habsburg Monarşisi'nin idaresine ve kültürel etki alanında kalmıştır. Avusturya, tarihsel ve kültürel mirası, idaresi altındaki milletlerin özel konumu ve Kilise ile ilişkilerinin kendisine sağladığı ayrıcalıklı konum sebebiyle; Aydınlanmacı Mutlakiyetin

diğer formlarından farklı bir tutum izlemiş, Kilise ile ilişkisini hep bir vasatta tutmayı başarmıştır. Ülkedeki en yaygın ve tek resmi inanış olan Katolisizm'i ve halk dindarlığını mümkün mertebe muhafaza ederek reformlarını tatbik etmeye özen göstermesidir. Bu durum, elbette Protestan Prusya ve Ortodoks Rusya ile mukayese edildiğinde, Avusturya'nın Katolik Kilisesi'nin ayrılmaz bir parçası oluşuyla doğrudan ilgilidir. Maria Theresia ve II. Joseph dönemlerinde Avusturya'da yürütülen reform faaliyetlerinin temel amacı, oluşturulacak yeni bürokrasi sınıfı eliyle devleti merkezileştirmektir. Aydınlanmacı akımların etkisinin, bütün Avrupa'da etkili olduğu 18. yüzyılda yaşanan bu reformlar, bir yandan Aydınlanmacı, bir yandan Mutlakiyetçi diğer yandan da Katolisist karakterlere sahip olmasıyla Josephinizm'i benzersiz kılmıştır.

Josephinist reformlar, Avusturya elitleri arasında olduğu kadar halk arasında da tepkiyle karşılanmış, özellikle Kaiser II. Joseph bir nefret objesi haline dönüşmüştür. Sahip olduğu bu kötü imaja rağmen Josephinist reformların amacının, halkın refahını yükseltmek olduğu açıktır ve bu amaca büyük oranda ulaşılmıştır. Josephinist reformların temellerini attığı kurumlar, vatandaşların eğitim seviyesini yükseltmiş, sağlık sistemi devlet eliyle iyileştirilmiş, hukuk sistemi gelişmiş, kültür sanat faaliyetleri halkı da kapsayacak şekilde yaygınlaşmıştır. Bu reformları hayata geçirebilmek ve aydınlanmacı ideallerin devlet sistemi içinde tatbik edilebileceği bir ruhu meydana getirmek, ancak bu amaca uygun şekilde kurumsallaşmış bir yapıyla ve bu yapının taşıyıcısı bir sınıfla mümkün olabilirdi. İşte bürokrasinin ve memurlar sınıfının teşekkül edişi bu zaruretin bir neticesidir.

Joseph Freiherr von Sonnenfels, bu sınıfın teşekkülünde önemli rol oynamıştır. Sonnenfels'in hayat hikâyesi, bir anlamıyla kendisini var eden ve adeta yeni bir hayat bahşeden şartlara karşı mücadele hikâyesidir. Nickolsburg'ta, yaşayan fakir bir Yahudi ailenin çocuğu iken, Feodal ilişki biçimlerinin sağladığı olanaklar sayesinde eğitim görmüş, asiller sınıfına dâhil olmuş, servet yapmış, devlet içinde etkili bir konuma yükselmişken; inandığı aydınlanmacı, masonik ve illuminati değerleri, Sonnenfels'i bu kurumlara karşı savaşır kılmıştır. İşte, Sonnenfels'in hikâyesini ilgi çekici kılan tam olarak budur. Sadece Sonnenfels'in hikâyesinden hareketle dahi, Avusturya'nın reform öncesi, reform dönemi ve reform sonrası siyasi, sosyal, dini, kültürel yapısı hakkında tespitler yapmak mümkündür. Oynadığı merkezi rol, temsil ettiği kurumlar, taşıdığı unvanlar ve sosyal statüsü göz önünde bulundurulduğunda Sonnenfels, adeta Josephinist reformların mücessem bir misalidir. Sonnenfels'in Josephinizm'e katkıları kısaca özetlenecek olursa, bir filozof ve dilbilimci olarak dönem Almancasının dönüşümüne katkıda bulunmuş, bürokrasi dilinin oluşumuna öncülük etmiştir. Bir yazar olarak tiyatro eserleri kaleme almış ve dönemin edebi ruhunu ortaya koymuş, bir hukukçu olarak ceza hukuku başta olmak üzere pek çok yasal düzenlemenin hayata geçirilmesine katkıda bulunmuş, bir devlet adamı olarak, bürokrasinin ve memurlar sınıfının ortaya çıkmasına bizzat önyak olmuştur. Bu bakımdan Sonnenfels, Josephinizm'i var eden sembol şahsiyetlerin başında gelir ve dönem hakkında yapılacak analizlere kaynak ve konu olması zaruridir.

Kaynakça

- Bodi, L. (1995). *Tauwetter in Wien*. Wien : Böhlau Verlag.
- Borgstedt, A. (2004). *Das Zeitalter der Aufklärung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Czech, P. (2010). *Der Kaiser ist ein Lump und Spitzbube Majestätsbeleidigung unter Kaiser Franz Joseph*. Wien: Böhlau Verlag.
- De Luca, I. (1778). *Das gelehrte Österreich. Ein Versuch*. Wien: Johann Thomas Edler von Trattner.
- Fuhrmann, R. (1994). *Mozart und die Juden: eine Ausstellung im Haus der Bremischen Bürgerschaft vom 12. Oktober bis 11. November 1994*. Bremen: Hauschild Verlag.

- Godel, R. (2002). Der Wilde als Aufklärer? Kulturanthropologisch vermittelte Rezeptionssteuerung in Joseph von Sonnenfels' *Mann ohne Vorurtheil*. *Aufklärung*. 14, 205-232.
- Heindl, W. (2016). Josephinismus. J. F. Uhl. In *Habsburg neu denken Vielfalt und Ambivalenz in Zentraleuropa 30 kulturwissenschaftliche Stichworte* (pp. 96-103). Wien: Böhlau Verlag.
- Heiss, J. (2016). Christliches Abendland. J. F. Uhl. In *Habsburg neu denken Vielfalt und Ambivalenz in Zentraleuropa 30 kulturwissenschaftliche Stichworte* (pp. 34-41). Wien: Böhlau Verlag .
- Kant, I. (1999). *Was Ist Aufklärung*. Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- Karstens, S. (2011). *Lehrer – Schriftsteller – Staatsreformer. Die Karriere des Joseph von Sonnenfels (1733–1817)*. Wien: Böhlau Verlag.
- Klueting, H. (1995). *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der thesesianisch-josephinischen Reformen*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Kopetzky, F. (1882). *Josef und Franz von Sonnenfels: Das Leben und Wirken eines edlen Brüderpaares*. Wien: Verlag von Moritz Perletz.
- Leander Fillafer, F. (2001). Sechs Josephiner. R. B. Spannenberger. In *Katholische Aufklärung und Josephinismus Rezeptionsformen in Ostmittel- und Südosteuropa* (pp. 349-389). Wien: Böhlau Verlag.
- Lee, S. J. (1984). *Aspects of European history 1494-1789*. London : Routledge .
- Lexikon der Geschichte. (2005). Paderborn: Voltmedia GmbH.
- Lindner, D. (1983). *Joseph von Sonnenfels*. Wien: Österreichische Bundesverlag.
- Müller, W. (1882). *Josef von Sonnenfels, Biographische Studie aus dem Zeitalter der Aufklärung in Oesterreich. Mit Sonnenfels' Bildniß*, . Wien: Wilhelm Braumüller Verlag.
- Reinalter, H. (2005). *Lexikon zum Aufgeklärten Absolutismus in Europa Herrscher – Denker – Sachbegriffe*. Wien: Böhlau Verlag.
- Ritter, G. (1934). *Österreich. Die europäische Kolonie des Vatikans*. München: Ludendorf Verlag.
- Schneiders, W. (1985). Die Philosophie Des Aufgeklärten Absolutismus: Zum Verhältnis von Philosophie und Politik, nicht nur im 18. Jahrhundert. *Der Staat*, 3(24), 383-406.
- Theodor, B. (1864). *Machiavellis Buch vom Fürsten und Friedrichs des Großen Antimachiavelli*. Braunschweig: C.U Schwetschke und Sohn .
- Valjavec, F. (1945). *Der Josephinismus*. München: Verlag von R. Oldenbourg.
- Von Beyme, K. (2009). *Geschichte der politischen Theorien in Deutschland 1300 –2000* . Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.
- Von Sonnenfels, J. (1787). *Grundsätze der Polizey, Handlung, und Finanz*, . Wien: Kurzbeck .
- Von Sonnenfels, J. F. (1785). *Über die Liebe des Vaterlandes / Über die Abschaffung der Folter. Sonnenfels gesammelte Schriften Band7*. Wien: Hofbibliothek .
- Wangermann, E. (1990). Preußen und die revolutionären Bewegungen in Ungarn und den österreichischen Niederlanden zur Zeit der Französischen Revolution. O. B. Neugebauer-Wölk. In *Preussen Und Die Revolutionäre Herausforderung Seit 1789* (pp. 77-85). Berlin: Walter de Gruyter.